

УДК 330.101(477)

**В. Борщевський,
Г. Бабій**

РОЗВИТОК КОНСАЛТИНГУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: СУСПІЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ТА ПРІОРИТЕТИ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ

Досліджено теоретичні та прикладні аспекти функціонування вітчизняного ринку консалтингових послуг. Основну увагу акцентовано на відмінностях консалтингу в Україні та державах ЄС з огляду на суспільно-психологічну адаптацію підприємницького середовища до вимог і стандартів ЄС. Сформульовано рекомендації для органів державної влади щодо пріоритетів економічної політики, спрямованої на розвиток ринку консалтингових послуг.

Ключові слова: консалтингові послуги, європейська інтеграція, органи державної влади, економічна політика.

Ринок консалтингових послуг в українській підприємницькій традиції зазвичай вважається елементом інституційної інфраструктури, він повинен обслуговувати бізнес у відносно вузькому спектрі його проблем. Експерти зазначають, що в Україні найчастіше до консалтингових фірм звертаються для вирішення питань оподаткування та надання юридичних послуг, рідше – аудиту, ревізійної діяльності та бухгалтерського обліку. Менш поширеним є консалтинг щодо управління фірмами та компаніями [1].

Водночас, якщо глянути на консалтингову діяльність у ширшому контексті, стає зрозумілим, що розвиток ринку консалтингових послуг в Україні може вважатися своєрідним індикатором розвиненості ринкового середовища країни загалом. Крізь призму консалтингу можна сміливо досліджувати різні аспекти функціонування вітчизняної економіки, зокрема в її суспільно-психологічному, підприємницькому та регуляторному вимірах. Це дає змогу достатньо аргументовано визначати той магістральний напрям, у якому рухається Українська держава, враховуючи вибір нею системи геополітичних координат і цілей власного розвитку.

Чим відрізняється місце ринку консалтингових послуг в економічних системах держав із різним суспільно-політичним устроєм? На перший погляд чисто розрахунковими показниками – часткою цього ринку в економіці країни, а також потужністю компаній та зальними обсягами наданих послуг. Так, обсяг консалтингового ринку в Україні у 2007 – 2009 рр. становив 0,3% валового внутрішнього продукту (далі – ВВП), у той час, як аналогічний показник для Німеччини, Австрії та Швеції дорівнює 1% ВВП, Великобританії та Данії – 0,9% ВВП, Іспанії – 0,8% ВВП (при тому, що сума ВВП цих країн в абсолютному виразі на порядок вища ніж в Україні) [2]. В усьому світі обсяг консалтингового ринку за минуле десятиліття виріс у 20 разів – з 5 млрд дол. до 100 млрд дол. До 2015 р. очікується збільшення росту споживання консалтингових послуг до 20%. У Європі цей ринок оцінюється в 44,55 млрд дол. за рік [3]. У США темпи зростання галузі управлінського консультування становлять приблизно 12% за рік, а доходи від діяльності консультаційних фірм зростають в 2 рази швидше [4]. Водночас в Україні, за даними рейтингового агентства “Експерт”, ємність ринку консалтингу становить 160 –

170 млн дол., з яких трохи менше половини припадає на київський ринок (майже 40 – 45%) [5]. Діяльність консалтингових компаній здебільшого зосереджена у великих містах, таких як Харків, Львів, Донецьк, а безперечним лідером є Київ [6].

Однак за цими цифрами приховуються більш глибокі причини диференціації суспільного сприйняття консалтингу в різних соціально-економічних системах.

По-перше, в державах із розвинутою ринковою економікою надання навчально-освітніх, а відтак і консалтингових послуг організоване таким чином, щоб забезпечувати підприємців достатньо кваліфікованими кадрами, спроможними вирішувати складні практичні завдання, що ставить перед ними ринок, а також актуальною ринковою інформацією. В цю систему гармонійно інтегрований консалтинговий ринок, який відіграє роль адаптації бізнесу до змін економічної кон'юнктури та управлінських інновацій. Як наслідок, у суспільстві ця галузь сприймається як невід'ємна частина економіки, що виконує надзвичайно важливу функцію. Саме тому без послуг консалтингових компаній не обходиться жодна серйозна фірма, наскільки б успішною вона не була.

У постсоціалістичних країнах, де ринкові відносини залишаються у недорозвинутому стані, збереглися стереотипи радянської доби, в якій наука та освіта були придатками адміністративно-планової системи, виконуючи роль її інтелектуальної легітимізації. Відтак, у населення є стійка недовіра до інститутів, що поширюють знання, а також зберігаються сумніви щодо їхньої спроможності надавати об'єктивну й корисну інформацію в інтересах клієнта. До того ж, існують стереотипні побоювання та елементарна недовіра в тому, що отримана консультантом інформація може бути використана проти замовника послуги: в кращому разі – фіскальними органами, в гіршому – прямими конкурентами.

По-друге, розвинуті ринкові економіки ґрунтуються на потужному соціальному капіталі, тобто на довірі населення одне до одного і до підприємницьких структур, що діють на ринку. Адже неякісний товар чи послуга в умовах ринкової конкуренції неминуче призводять до економічних збитків їхнього надавача або втрати ринкових переваг. Відтак, на ринку представлені здебільшого компанії, що дбають про власне реноме.

У країнах із неринковою економічною традицією спостерігається протилежна ситуація. Впевненість у якості отриманого товару чи послуги надає лише безпосереднє особисте знайомство з її надавачем. Окрім того, в умовах неефективних ринкових трансформацій в Україні рівень довіри, як і якість соціального капіталу загалом, суттєво знизилася. У результаті цього консультант як зовнішній носій інтелектуальної послуги, сприймається вкрай обережно, а його професіоналізм піддається сумніву. Ситуація ускладнюється також об'єктивними передумовами формування та функціонування вітчизняного консалтингового ринку. Експерти з цього приводу зазначають: "Місцеві консалтингові фірми в основному існують близько 3 – 5 років. Досить часто замовнику незрозуміло, що саме вони пропонують, скільки за це хочуть отримати, і чи спрацюють їх управлінські інструменти на благо бізнесу, чи просто відберуть кошти з бюджету компанії-клієнта" [7].

У цій ситуації розвиток вітчизняного консалтингового ринку виявляється заблокованим, що створює "зачароване коло" проблем. Без дієвого консалтингу українська економіка не може достатньо ефективно адаптувати європейських цінностей та норм поведінки підприємців, а без становлення суспільних інститутів європейського

зразка та розбудови громадянського суспільства вітчизняний консалтинговий ринок не матиме достатньо ресурсу для свого розвитку і відповідного впливу на еволюцію українського бізнесу загалом.

Вихід з такого кола може бути знайдений у напрямі оптимізації регуляторної політики, зокрема шляхом вирішення законодавчих, судових та інституційних завдань щодо побудови правової держави за нормами політичної демократії та ринкової економіки, в якій домінує приватна власність, конкуренція та захист громадян від сваволі чиновників [8].

Досліджуючи структуру українського ринку консалтингових послуг, привертає увагу факт відвертого переважаючого у ньому тих сфер діяльності, які є предметним, вузькоспеціалізованим. Насамперед це стосується галузі ІТ-технологій, фінансового та юридичного консалтингу, аудиту, маркетингових досліджень, а також консалтингу у сфері підбору кадрів та управління персоналом, які сумарно займають більше 70% цього ринку (рис. 1) [9].

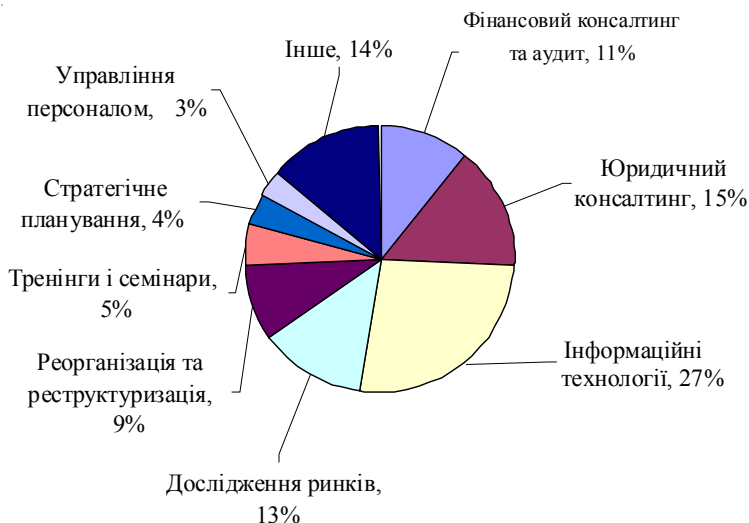

Рис. 1. Місткість українського ринку консалтингових послуг

У концептуальному сенсі це означає, що вітчизняний консалтинговий ринок перебуває на відносно низькому щаблі свого розвитку з огляду на перспективу його інтеграції в європейський і міжнародний ринки послуг. Це підтверджується проблемами адаптації українських компаній до європейських стандартів ведення бізнесу, а також недостатнім рівнем інтегрованості українських консалтингових фірм у міжнародні консультаційні структури та об'єднання [10]. Адже отримання предметної інформації суттєво звужує сферу застосування консалтингу і зменшує цінність отриманих послуг. Натомість такі сфери консалтингу, як стратегічне управління, коучинг, екологічний консалтинг, організаційна діагностика та поведінка, які спроможні значно дієвіше впливати на підвищення ефективності функціонування вітчизняних підприємницьких структур, залишаються недостатньо затребуваними в силу низки суб'єктивних причин.

Насамперед це пов'язано з предметним (лінійним) мисленням підприємців, притаманним тоталітарній і посттоталітарній традиції. Тобто, на відміну від своїх західних

колег, які свідомо відмовляються від частини управлінських функцій, а відтак і частки прибутку, на користь консалтингових фірм, що спеціалізуються у цій сфері діяльності, українські підприємці воліють економити на консалтингу, не усвідомлюючи, що таким чином вони втрачають значно більше через зростання трансакційних витрат, загострення опортуністичної поведінки власного персоналу та ослаблення корпоративної культури підприємств.

Крім того, економія на консалтингу значно знижує інноваційний потенціал українських компаній, здорожчує вартість інновацій, ускладнює їхню комерціалізацію. У таких умовах іноземні інвестори змушені обмежувати свою присутність на вітчизняному ринку, спрямовуючи фінансові ресурси здебільшого в його низькотехнологічні сегменти, що ускладнює імпорт в Україну нових знань і технологій із розвинених європейських держав [11].

З іншого боку, специфіка формування діючої ринкової моделі української економіки, а також її галузева структура, зумовлюють попит вітчизняного бізнесу на ті консалтингові послуги, які в країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) взагалі не належать до сфери цивілізованого консалтингу. Це стосується сприяння в отриманні пільг та преференцій, доступу до бюджетних ресурсів, налагодженні ділових контактів із представниками влади, фіскальної оптимізації тощо [12]. Відтак, тип українського консалтингового ринку та динаміка його розвитку не завжди відповідають пріоритетам європейської інтеграції України та потребам становлення цивілізованого бізнесу, здатного витримувати конкуренцію на європейському та світовому ринках.

Описані проблеми становлення та розвитку вітчизняного консалтингового ринку супроводжуються негативним впливом не лише на процеси європейської інтеграції України та зовнішньоекономічну діяльність вітчизняних підприємств. Вони також чинять деструктивний вплив і з огляду на економічну безпеку Української держави. Адже недостатня роль консалтингу в пошуку нових технологій і знань, переважання попиту на консалтингові послуги, пов'язані з доступом до інсайдерської інформації та бюджетних ресурсів, сприяють консервуванню діючої моделі вітчизняного ринку, з усіма його проблемами, зокрема галузевими диспропорціями, закритістю, монополізацією, лобізмом тощо.

Водночас доцільно відзначити, що реалізація заходів із європейської інтеграції України в умовах недостатньо розвиненого консалтингового ринку зумовлює також низку додаткових ризиків і загроз.

Насамперед це стосується участі закордонних консультантів у розробці та реалізації проектів стратегічного спрямування для українських підприємств, регіонів і держави загалом. Адже в ситуації, коли авторитет закордонних фахівців є значно вищим за репутацію їхніх українських колег, а рівень знань про тип функціонування вітчизняного ринку та специфіку психології його учасників – на порядок нижчий, існує ризик розробки недостатньо дієвих документів стратегічного спрямування, реалізація яких може супроводжуватися непередбачуваними ускладненнями і проблемами, зокрема пов'язаними із загрозою економічній безпеці держави.

Окрім того, значна частка фінансових ресурсів, яка виділяється ЄС на розвиток інформаційно-консалтингової діяльності в Україні, сприяє формуванню середовища організацій, спеціалізованих виключно на освоєнні цих коштів, що консервує цілі сегменти вітчизняного консалтингового ринку. У разі зменшення обсягів такого фінансування на ринку можуть з'явитися суттєві ніші, заповнити які виявиться не так просто, що, своєю

чергою, призведе до зниження якості інформаційно-консалтингового супроводу бізнесу, а можливо і соціальної напруги в суспільстві.

Не можна оминати увагою і того факту, що іноземні консультанти та радники діють, насамперед, в інтересах своїх власних держав та підприємницьких кіл. Відтак, в умовах конфлікту інтересів, їхня діяльність може мати елемент деструктивності щодо стратегічних інтересів вітчизняного бізнесу.

Все це актуалізує проблему формування повноцінного вітчизняного консалтингового ринку, в якому основну роль відіграватимуть українські компанії. Відтак, українським підприємствам вже на сьогодні необхідно дедалі більшу увагу приділяти інформаційно-освітній компоненті власної діяльності, активно розвиваючи співпрацю з консалтинговими фірмами та навчально-освітніми центрами, що діють на ринку консалтингових послуг України. Адже економія на знаннях та інтелектуальному капіталі обертається невидимими втратами українських компаній, що, у підсумку, знижує конкурентоспроможність їхнього бізнесу.

Пріоритетними напрямками державної регуляторної політики, спрямованої на розвиток в Україні цивілізованого ринку консалтингових послуг, потрібно визнати:

- розвиток інституційної інфраструктури консалтингового ринку, адаптацію на вітчизняний ґрунт європейських принципів і норм регулювання діяльності консалтингових фірм;

- посилення інформаційної складової у роботі органів державної влади та місцевого самоврядування, розширення державно-приватного партнерства, зокрема в частині надання підприємцям інформаційно-консалтингових послуг;

- удосконалення системи кадрового забезпечення вітчизняного консалтингу і дорадництва, створення умов для підготовки та перепідготовки фахівців консалтингового ринку;

- посилення автономії вищих навчальних закладів та наукових установ, стимулювання конкуренції на ринку навчально-освітніх та інтелектуальних послуг.

В умовах посилення європейської інтеграції України та загострення міжнародної конкуренції на вітчизняному ринку реалізація вищевказаних заходів дасть змогу підвищити рівень економічної нестабільності українських підприємств, забезпечуючи перспективу їх стратегічного розвитку. Насамперед це стосується тих підприємств, які забезпечують європейські стандарти ведення бізнесу на основі співпраці з консалтинговими фірмами, формуючи тим самим інноваційне середовище управлінських знань, технологій і рішень.

Література

1. Що таке консалтинг [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://korysne.co.ua/scho-take-konsaltnh>.

2. Рынок консультационных услуг в Украине [Текст] : исследование Инвестиционно-консалтинговой группы “Астарта-Танит” по заказу Программы деловых консультаций Европейского Банка Реконструкции и Развития в Украине. — К. : [б. и.], 2010. — С. 4.

3. Шевченко А. Консультування в Україні: IT-консалтинг як один із пріоритетних напрямів [Електронний ресурс] / А. Шевченко. — Режим доступу : http://www.gusnauka.com/18_NPM_2008/Economics/34513.doc.htm.

4. Воронкова А. Е. Ринок консультаційних послуг в сфері зовнішньоекономічної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / А. Е. Воронкова, Т. О. Рибаківа. — Режим

доступу : http://manved.at.ua/publ/rinok_konsultacijnikh_poslug_v_sferi_zovnishno_ekonomichnoji_dijalnosti_pidpriemstv/2-1-0-16.

5. Аналіз потреб у навчанні серед малих та середніх підприємств Львівської області [Текст] : звіт за результатами дослідження ЦПБ “НюБізнет”. — Львів : [б. в.], 2007. — С. 20.

6. В Україні сформувався ринок консалтингових послуг – ЄБРР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://economics.unian.net/ukr/detail/67949>.

7. Еволюція українського консалтингу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://anatol-each.livejournal.com/8931.html>.

8. Корнаи Я. Честность и доверие в переходной экономике / Я. Корнаи // Вопросы экономики [Текст]. — 2003. — № 9. — С. 8.

9. Рынок консультационных услуг в Украине... — С. 6.

10. Там же. — С. 7.

11. Борщевський В. Тенденції та перспективи інноваційного розвитку вітчизняної економіки / В. Борщевський, Я. Олійник // Ефективність державного управління [Текст] : зб. наук. пр. — Вип. 26. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. — С. 304, 306.

12. Борщевський В. Українсько-польське економічне співробітництво в умовах євроінтеграції [Текст] : монографія / В. Борщевський. — Львів : Аверс, 2007. — С. 318.

**V. Borshchevskyi,
H. Babiy**

CONSULTING DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE: THE SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL EFFECT AND PRIORITIES OF REGULATORY POLICY

Theoretical and applied aspects of national consultancy market functioning are studied. The main attention is paid to differences of consulting in Ukraine and the EU countries with regard to socio-psychological adaptation of the business environment to the requirements and standards of the EU. The recommendations for public authorities concerning the priorities of economic policy aimed at development of consulting services market are given.

Key words: consulting services, European integration, public authorities, economic policy.